

La memòria oral com a proposta metodològica per la reconstrucció geogràfica de l'aiguat del 20 de setembre del 1971 a Olesa de Montserrat

Joan Soler-Gironès

*Geògraf i màster en patrimoni
joansolergirones@gmail.com*

Resum

La memòria oral és encara un recurs molt poc utilitzat en l'àmbit de la geografia. És una eina molt valuosa per a la planificació i gestió territorial, perquè aporta una visió més humana del territori i confereix, així, una visió més holística. L'Arxiu Històric Municipal d'Olesa de Montserrat parteix de la memòria oral com a objectiu per a la reconstrucció geogràfica de l'afectació i devastació dels aiguats del setembre de 1971 en aquell municipi. Els resultats d'aquest estudi qualitatiu mitjançant entrevistes a testimonis i supervivents va permetre conferir una exposició i una pel·lícula documental dels aiguats per tal de commemorar els cinquanta anys de la riuada i generar una reflexió en relació als fenòmens meteorològics extrems davant del canvi climàtic.

Paraules clau: memòria oral, riu Llobregat, Olesa de Montserrat, depressió aïllada en nivells alts, inundacions.

Resumen: *La memoria oral como propuesta metodológica para la reconstrucción geográfica de las inundaciones del 20 de septiembre de 1971 en Olesa de Montserrat*

La memoria oral sigue siendo un recurso poco utilizado en el ámbito de la geografía. Es una herramienta muy valiosa para la planificación y gestión territorial, ya que aporta una visión más humana del territorio y contribuye a una perspectiva más holística. El Archivo Histórico Municipal de Olesa de Montserrat utiliza la memoria oral como herramienta para la reconstrucción geográfica del impacto y la devastación provocada por las inundaciones de septiembre de 1971 en aquel municipio. Los resultados de este estudio cualitativo, basado en entrevistas a testigos y supervivientes, permitieron la creación de una exposición y un documental sobre las inundaciones, con el objetivo de conmemorar los cincuenta años de la riada y generar una reflexión sobre los fenómenos meteorológicos extremos en el contexto del cambio climático.

Palabras clave: memoria oral, río Llobregat, Olesa de Montserrat, depresión aislada en niveles altos, inundaciones.

Abstract: *Oral memory as a methodological approach for the geographical reconstruction of the floods on 20 September 1971 in Olesa de Montserrat*

Oral memory remains an underutilised resource in the field of geography. It is a highly valuable tool for territorial planning and management, offering a more human perspective on the landscape and contributing to a more holistic vision. The Municipal Historical Archive of Olesa de Montserrat uses oral memory as a key element in the geographical reconstruction of the impact and devastation caused by the floods of September 1971 in the town of Olesa de Montserrat. The results of this qualitative study, conducted through interviews with witnesses and survivors, led to the creation of an exhibition and a documentary film about the floods, with the aim of commemorating the 50th anniversary of the disaster and encouraging reflection on extreme meteorological phenomena brought by climate change.

Keywords: Oral memory, Llobregat river, Olesa de Montserrat, isolated high altitude depression, flooding.

* * *

1. Introducció

Entre el 18 i el 24 de setembre del 1971, una important Depressió Aïllada en Nivells Alts (DANA) va afectar diferents punts de Catalunya i causà importants danys materials i pèrdua de vides humanes.

Cinquanta anys després, algunes localitats afectades per aquest fenomen van recordar el succés mitjançant diferents actes públics, com ara conferències i exposicions, amb un toc d'atenció vers el futur que presenta el canvi climàtic.

Un dels municipis que va patir els estralls del temporal va ser Olesa de Montserrat, al nord de la comarca del Baix Llobregat. Amb motiu de l'aniversari del mig segle dels fets, l'Arxiu Històric Municipal d'Olesa de Montserrat (AHMOM) va emprendre, conjuntament amb l'associació Centre Muntanyenc i de Recerques Olesà, un projecte ambiciós de recuperació de memòria oral per tal de salvaguardar aquest record.

Per poder-ho dur a terme, calia fer un estudi retrospectiu del succés. Un dels problemes més notoris que es van posar damunt de la taula va ser l'escassetat de documentació escrita, dades meteorològiques i cartografia que permetessin fer una radiografia del moment. En canvi, es disposava d'un ampli ventall de fotografies de l'aiguat i, encara més important, el testimoniatge de la gent que van tenir una experiència directa amb l'episodi.

L'escolta activa de les descripcions relacionades pels testimonis i pels supervivents, així com també l'anàlisi conjunta entre l'entrevistador i l'informant de les fotografies en paper de l'aiguat, van ser d'un valuós detall i va ser cabdal per fer una reconstrucció geogràfica força fidel del fenomen meteorològic.

Aquesta metodologia permetia fer una identificació territorial més precisa de les afectacions i dels danys materials ocasionats per la tempesta, alhora que les observacions permetien detectar possibles zones que encara fossin vulnerables i donar arguments per a les millores urbanes del futur, tot atenent una situació de canvi climàtic i l'accentuació d'aquests episodis extrems.

El resultat d'aquest estudi es va plasmar en la impressió d'uns plafons enrotllables que eren itinerants, amb intenció d'explicar els fets i també de crear consciència; la confecció d'una pel·lícula documental narrada íntegrament pels testimonis i pels supervivents per a reconstruir l'aiguat; i, finalment, la producció d'una cartografia interactiva mitjançant l'aplicació *Instamaps* de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, que permetia consultar la documentació gràfica.

L'objectiu d'aquest article és demostrar que la memòria oral, els costums i el coneixement de la gent del territori són uns recursos molt valuosos per als geògrafs i geògrafes en les tasques de planificació territorial i l'anàlisi geogràfica, entre uns altres aspectes. Es descriu l'ús d'aquesta metodologia qualitativa per tal que pugui ser replicat en altres àmbits de la geografia i es posa com a cas d'estudi la tasca de memòria oral i de reconstrucció dels fets de l'aiguat del 20 de setembre de 1971 efectuada per l'AHMOM.

L'article es divideix en tres parts: *a)* l'explicació contextual de la situació meteorològica i l'afectació territorial, *b)* la metodologia aplicada i la rellevància de la memòria oral per poder fer la reconstrucció geogràfica i *c)* finalment, el resultat del projecte commemoratiu de l'AHMOM.

2. Preguntes de recerca i objectius

Amb motiu dels cinquanta anys d'aquell episodi i el projecte rememoriatiu es va proposar fer una reconstrucció dels fets amb un fort component geogràfic a partir de la documentació gràfica i la memòria oral aportada pels testimonis i pels supervivents.

Una de les preguntes plantejades va ser si la documentació gràfica i la memòria oral eren una eina vàlida per a la reconstrucció al detall d'aquest episodi, en especial, els records de la ciutadania, ja que es tracta d'una informació intangible i, alhora, molt preuada, però efímera i limitada a l'esperança de la vida humana.

A part de les fotografies, la informació documental recollida fins al moment a l'AHMOM era estrictament administrativa i burocràtica, però l'objectiu era dur a terme una reconstrucció geogràfica mitjançant la memòria oral en la qual els declarants poguessin identificar les fotografies sobre el territori o aportar informació retinguda a la memòria individual o col·lectiva.

3. La situació meteorològica del setembre del 1971

3.1. L'afectació a Catalunya

Entre el 18 i el 24 de setembre de 1971 va tenir lloc un llarg episodi de pluges torrencials que va afectar bona part de Catalunya a causa d'una DANA amb 500 hPa a 5.500 metres d'altitud al mar Cantàbric. La depressió va anar desplaçant-se cap al nord-oest de la península Ibèrica i va quedar bloquejada i estancada per un important anticicló a l'Europa central, cosa que creà inestabilitat meteorològica a gran part de la Península. Alhora, la situació inicial va afavorir la creació d'una borrasca baixa al nord d'Àfrica. La interacció d'ambdues depressions va generar un important flux del sud-est cap al nord-oest peninsular, amb l'advecció d'una massa d'aire humit, càlid i potencialment inestable a la Mediterrània occidental.

La massa d'aire es va veure forçada a superar i ascendir l'orografia catalana i seguí lliurement per la troposfera gràcies a les condicions favorables d'inestabilitat a les capes mitjanes i altes a conseqüència de la presència de la baixa en altura.

Totes dues borrasques es van estancar a conseqüència del bloqueig produït per un gran anticicló entre el Regne Unit i l'Europa central, fet que va prolongar la durada de la inestabilitat meteorològica a la Península. Segons el Servei Meteorològic de Catalunya (SMC), aquesta pressió atmosfèrica més alta va contribuir a reforçar el flux de vent en superfície del sud-est sobre la costa catalana, que ja estava produint el cicló en superfície al sud de la Península (SMC, 2021).

El resultat d'aquesta situació va ser la generació de forts aiguats, alguns dels quals es focalitzaren a diferents punts del país essent les zones més castigades el prelitoral i el litoral catalans. Concretament, les tres comarques amb més afectació a Catalunya foren el Baix Ebre, el Vallès Oriental i el Baix Llobregat. Com a dades més notòries, durant aquest episodi es van registrar fins a 469 litres per metre quadrat a Xerta (el Baix Ebre) i 463,7 a Llinars del Vallès (el Vallès Oriental).

Al territori català van perdre la vida vint-i-tres persones, de les quals dues a la Catalunya Nord, i els danys materials es van valorar en 869 milions d'euros actuals.

3.2. L'afectació a la conca hidrogràfica del Llobregat

El riu Llobregat i la xarxa hidrogràfica tributària ha registrat episodis significatius de riuades al llarg de la història. Un dels pitjors episodis d'inundacions coneguts a Catalunya els darrers mil anys correspon el novembre de 1617, conegut com a "l'any del Diluvi", amb una estimació del cabal de 4.680 m³/s al Pont de Vilomara a partir de l'estudi del registre de sediments (AHMOM, 2021a, 2021b).

Més concretament, a l'AHMOM es comptabilitzen els següents registres d'inundacions a Olesa de Montserrat des del segle XVII i que poden servir d'indicatiu d'episodis d'augment notori de cabal al riu Llobregat: el novembre de 1671, el 28 de setembre de 1772, el 24 de setembre de 1772, el 24 d'agost del 1842, el 12 i 13 d'octubre de 1907, el 29 de setembre de 1913, la primavera de 1942, el febrer de 1944 i el 25 i 26 de setembre de 1962 (AHMOM, 2021a, 2021b).

L'aiguat del 1913 va fer pujar la cota del riu uns deu metres i destruï la palanca de la Colònia Sedó i causà l'enderrocament de les pilastres del pont de les Pells –que havia d'unir les dues ribes del riu i posar fi, així, a sis segles de servei del pas de barca–, que mai més foren reconstruïdes. Dos anys més tard, el 27 de juny del 1915, es va inaugurar un nou pont per on passa l'actual carretera C-1414 (Guillamón i Soler-Gironès, 2015).

Un altre cas força conegut és l'aiguat del 1962, que tingué una important afectació a la ciutat de Terrassa. En aquell cas, les aigües van drenar cap al Llobregat a través de la riera de Gaià i la riera del Morral. Pel que fa a Olesa de Montserrat, es van registrar 210 litres per metre quadrat i l'estimació dels danys causat s'estimà en uns deu milions de pessetes (AHMOM, 2021a, 2021b).

No cal menystenir les colònies tèxtils o bé totes aquelles infraestructures ubicades a poca cota de diferència del riu i que han escrit la història recent en referència a la freqüència d'aiguats. És gràcies a aquestes fàbriques vinculades a l'energia hidràulica que s'han documentat alguns episodis d'inundació. També és coneguda l'afectació de l'embat de l'aigua en diferents ocasions al pont romà de Martorell o a diferents canals i sèquies del tram final del riu Llobregat (AHMOM, 2021a, 2021b).

En referència als aiguats de finals d'estiu del 1971, al Pont de Vilomara es va detectar un cabal màxim instantani de 1.650 m³/s; en canvi, a Castellsbell i el Vilar va ser de 2.300 m³/s i el riu va ascendir fins als 10,5 metres. (Universitat de Barcelona, s.d.; Tudela, 2015; Agència Catalana de l'Aigua, 2012; *Castellvilarencinfo*, 2021).

A Martorell el riu Llobregat va augmentar de 100 a 3.080 m³/s en tan sols cinc hores, fet que va comportar un augment del nivell del riu entre deu i dotze metres respecte a l'habitual (Universitat de Barcelona, s. d.).

A Esparreguera es van registrar 308 litres per metre quadrat en les vint-i-quatre hores entre les set del matí del dia 20 i fins a les set del matí del dia 21 de setembre, fet que el converteix en un dels valors més elevats mesurats a Catalunya des del 1930 (SMC, 2021).

Un dels municipis del curs baix del riu que va quedar greument afectat el 1971 va ser Cornellà de Llobregat –un municipi ubicat a la part proximal del Delta a on l'aigua va superar els dos metres i mig–, sobretot el seu nucli antic i el barri de l'Almeda (*Diari de Barcelona*, 2021). El delta del Llobregat va quedar negat per les aigües i es van perdre gairebé la totalitat de les collites (*Fuera de campo*, 2013).

3.2.1. Els danys materials i humans a Olesa de Montserrat

Si ens cenyim a Olesa de Montserrat, l'aiguat del setembre de 1971 va provocar greus afectacions. Per poder interpretar el succés cal entendre el context geogràfic en què es troba aquesta localitat: per un costat, a la frontissa entre la Serralada Prelitoral Catalana i la Depressió del Vallès-Penedès, en què observem un clar canvi de pendent brusc al municipi i que va provocar un augment sobtat del cabal de les rieres i torrents que hi menen; per l'altre, un nucli urbà proper a la llera del Llobregat, que, a causa de l'augment del nivell de l'aigua fruit de la riuada, va tenir conseqüències a les zones industrials i a les infraestructures vials.

Però també cal fer una mirada contextual a escala regional. Si agafem aquest punt de vista més ampli, observem que Olesa de Montserrat s'emplaça just després del congost del Cairat, una afrau excavada a la Serralada Prelitoral Catalana pel riu Llobregat. L'aigua provinent del Bages, en arribar-hi, es veu obligada a encaixar-se en aquest pas estret i sinuós, cosa que fa augmentar la cota de l'aigua i la seva capacitat destructiva. Per tant, els municipis que hi ha just després del congost, Esparreguera i Olesa de Montserrat, són els primers que van rebre les afectacions accentuades de la riuada.

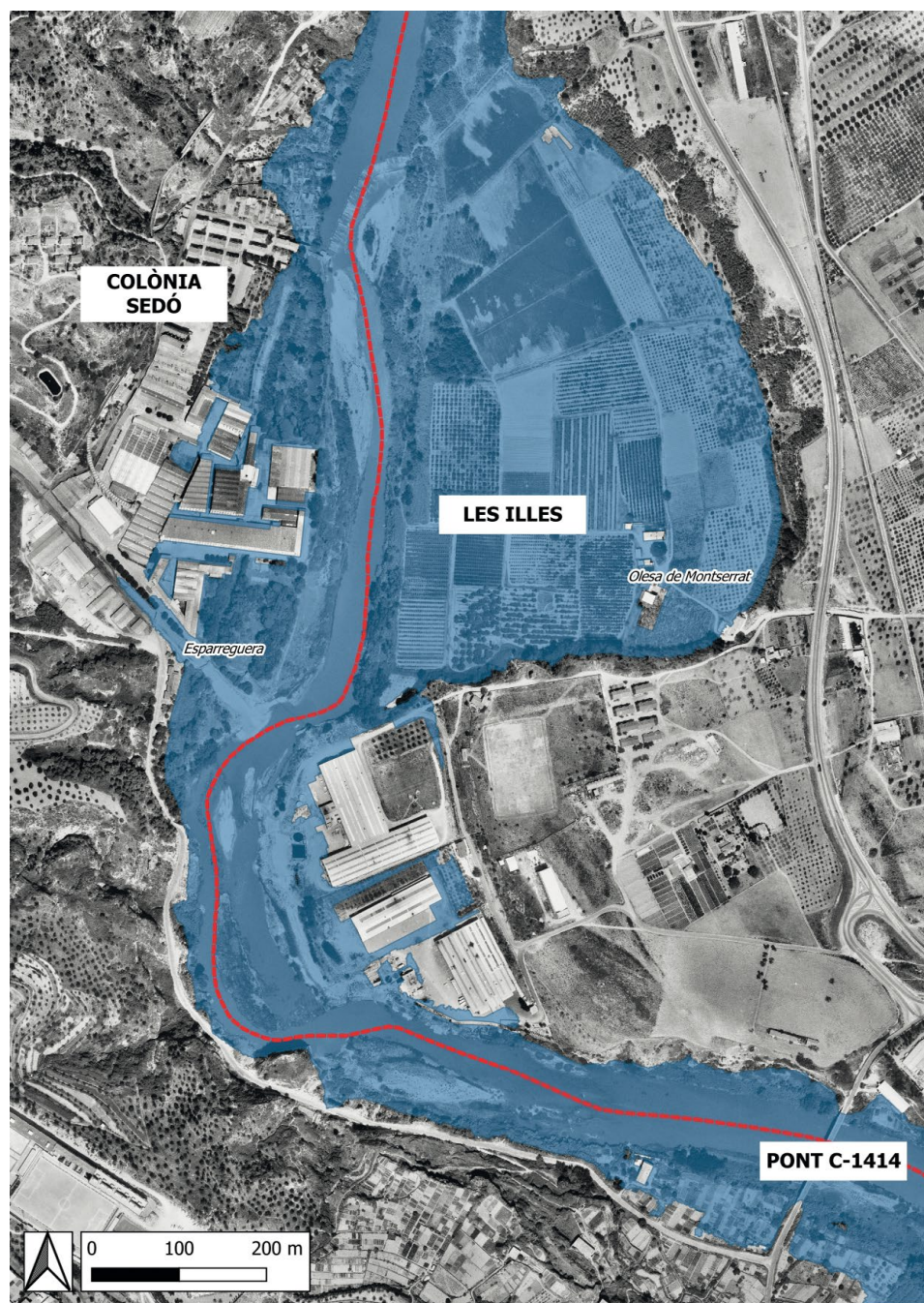
Cal fer notar que a la part final del Congost trobem, al marge esquerre del riu i a la part còncava, el balneari de la Puda de Montserrat, que és l'indret més pejoratiu pels efectes de les riuades. De fet, aquest antic centre termal va ser clausurat definitivament a causa de la devastació de l'aiguat del setembre de 1971 (Guillamón i Soler-Gironès, 2015).

De les vint-i-una víctimes mortals a Catalunya, tres van ser a Olesa de Montserrat: un home imprudent (Antonio Villanueva González), que es va apropar a la riera de l'Oromir, i una mare (Francisca Amores Pardo) i la seva filla (María José Vargas Amores), que van quedar atrapades a casa seva, al número 8 del carrer de la Riera, i foren arrossegades per l'empenta de l'aigua.

El riu Llobregat va superar una cota entre deu i dotze metres d'alçada a l'altura d'Olesa de Montserrat segons el relat dels testimonis, amb una afectació considerable a les collites i a diferents fàbriques. Així, va negar els baixos i va dipositar gran quantitat de fangs a la Puda de Montserrat, va inundar tota la plana fèrtil de més de 25 hectàrees de les Illes (figures 1 i 2), va provocar la destrucció parcial de la palanca de la Colònia Sedó (figura 2) i la inundació de la fàbrica homònima. A més a més, tota la llera del riu va quedar greument alterada, però no tan sols en aquesta localitat, sinó a diferents municipis del curs baix del Llobregat. L'aiguat també va provocar una comunicació per carretera i per ferrocarril amb Olesa de Montserrat i els municipis veïns durant unes hores.

Les pèrdues econòmiques i materials al municipi es van quantificar en 198 milions de pessetes (AHMOM, 2021a, 2021b). Administrativament, des de l'ens local es van fer els tràmits necessaris per demanar recursos econòmics i afrontar la reconstrucció del poble.

Figura 1. Superfície inundada per la riuada del Llobregat del 20 de setembre de 1971

Elaboració pròpia a partir de cartografia amb període de retorn T500 similar a la situació del setembre de 1971 i ortofoto de la dècada del 1970.

Figura 2. Palanca de la Colònia Sedó destruïda per l'aiguat del 20 de setembre de 1971

Font: AHMOM, signatura U 174.

Figura 3. Inundació de les Illes causada per l'aiguat del 20 de setembre de 1971

Font: AHMOM, signatura U 178.OLE19_23-288#A90E Carrer de la Riera.

Amb posterioritat, i per coneixença de riuades i rierades urbanes, l'Ajuntament d'Olesa de Montserrat ha emprès, en les últimes dècades i recentment, millores urbanístiques com la canalització de les rieres o un protocol de mesures preventives de clausura de l'accés al riu en períodes d'augment de cabal del riu.

4. Aplicació metodològica

4.1. Aproximació a la història de la memòria oral

La memòria oral és una font primària en la historiografia. Els personatges més coneguts impulsors d'aquesta metodologia foren Herodot, Tucídides o Polibi, entre uns altres (Bernal i Corbalán, 2008). La utilitat del mètode ha fluctuat en diferents moments de la història i segons la situació política de cada moment. En l'àmbit de l'antropologia i la sociologia les fonts orals han tingut una importància rellevant com a tècnica d'observació. Les millores tecnològiques com els aparells d'enregistrament d'àudio, i més endavant, de gravació audiovisual, han popularitzat aquest mètode fins al fet que avui no es poden separar les entrevistes orals de l'ús d'aparells d'enregistrament (Bernal i Corbalán, 2008).

La història o la memòria oral és una metodologia d'investigació pròpia de les ciències socials. Com en qualsevol estudi de memòria oral, cal definir un tema, que pot ser d'interès personal o social, i ajustar els límits del temps i de l'espai d'allò que volem estudiar. Ara bé, la memòria oral ha d'anar clarament enfocada a recopilar informació que no està recollida en l'escriptura i, sobretot, prioritzar els testimonis d'edat avançada, atès que si deixem córrer el temps, aquest record desapareix amb el traspàs de l'informant (Bernal i Corbalán, 2008).

Per a estudis geogràfics, com ara els de desastres climàtics o d'unes altres fenòmens devastadors que han succeït al llarg de la història, la pràctica de la memòria oral és un recurs molt efectiu, sobretot quan hi ha molt poca documentació escrita. Però no tan sols l'aportació directa dels informants vius que expliquen la seva experiència viscuda, que ens permet fer una anàlisi d'un període més recent, sinó la transmissió de la memòria oral entre generacions per poder fer un estudi de segles més enrere.

Un estudi de cas precedent en què s'ha treballat la memòria oral va ser el de les inundacions del Vallès del mes setembre de 1962, en el qual es van dur a terme diferents projectes locals a Terrassa, Sabadell i Rubí. Aquest episodi meteorològic va produir un desbordament sobtat dels cabals a les rieres de Palau i de Rubí, la capacitat destructiva del qual es va veure accentuat al seu pas pels nuclis urbans per l'existència d'habitatges construïts a tocar de les rieres, la pràctica del barraquisme i un planejament urbanístic fet amb inconsciència (García, s. d.).

Però la memòria oral no tan és útil per interpretar desastres del passat, sinó que també ens permet fer una aproximació a l'evolució climàtica d'una regió en què familiars i avantpassats sempre han manifestat que el clima ha anat canviant, amb expressions com ara “abans feia més fred”. Al cap i a la fi, és una eina molt interessant en l'àmbit de la geografia.

4.2. L'aplicació del mètode en geografia

La descripció geogràfica d'uns fets proporcionada oralment per part de testimonis és un recurs molt important per a donar una dimensió territorial a un fenomen. Per tant, en el moment de recollir unes vivències orals, sempre que vulguem captar informació geogràfica, cal redirigir l'enfocament cap a la descripció dels llocs, les referències toponímiques, etcètera. Bé és cert que en geografia s'ha aplicat sovint el recurs de la memòria oral, per exemple en el recull toponímic, però en pocs casos més.

Sovint ens trobem que algunes descripcions geogràfiques no corresponen a la realitat actual, ja que hi ha hagut canvis urbanístics o territorials a causa del pas del temps. Un exemple pot ser el creixement urbanístic, els canvis en el paisatge, la reconfiguració de la costa o el canvi del curs d'un riu.

Proporcionar imatges durant l'entrevista pot ajudar a copsar aquests canvis territorials i fer aflorar records que sense la visió de les imatges no apareixerien, ja que es poden detectar detalls.

Com a conclusió, donar una dimensió geogràfica a la informació oral és un repte, però alhora una oportunitat per fixar uns coneixements o bé uns fets en un territori. Sens dubte, la memòria oral pot redibuixar la cartografia i és un avís futur per a l'ordenament del territori i les accions a dur-hi a terme.

4.3. Bases i consideracions per a una bona execució del mètode

Per afrontar una entrevista d'aquestes característiques cal una recerca prèvia en profunditat per part de l'entrevistador per a poder navegar sobre la temàtica de l'entrevista amb comoditat.

Un cop hi ha hagut una formació envers la temàtica que es vol abordar, cal definir quin tipus d'entrevista hom vol realitzar: entrevista dirigida, semidirigida o bé no dirigida. Aquesta decisió farà minvar el desenvolupament de l'entrevista, ja que variaran el nostre comportament, els nostres objectius de l'entrevista i també les seves característiques.

Cal fer un guió amb preguntes directes o indirectes, però també són importants les preguntes hipotètiques, com ara «Què faria si...?» i les d'opinió, «Què en pensa de...?» (Bernal i Corbalán, 2008).

Posteriorment, cal realitzar una cerca i crida de potencials testimonis que vulguin aportar la seva visió sobre els fets. És interessant fer ús de mitjans de comunicació per procedir a una crida o bé recórrer a persones que ens poden

facilitar referències d'altres persones. Sovint ens trobem que són els mateixos informants que ens faciliten dades d'uns altres potencials testimonis.

No obstant això, cal tenir present que aquesta metodologia qualitativa té un fort component de subjectivitat, ja que la percepció dels fets està filtrada per les experiències personals, que requereix una interpretació molt crítica i el contrast amb altres fonts.

Partim d'una memòria col·lectiva sobre uns fets i que, posteriorment, cada informant ens donarà el seu punt de vista de manera única i irrepetible (Halbwachs, 2004; Barela *et al.*, 2009). És important disposar d'informants amb punts de vista i opinions diferents sobre la temàtica a estudiar per partir d'una mirada clarament subjectiva cap a l'acotació de l'objectivitat.

També cal tenir en compte que un testimoni sempre expressa el record del seu testimoniatge des de la perspectiva del present. Per tant, la temporalitat influeix clarament durant la descripció, ja que no és el mateix relatar uns fets que han passat fa poc que no pas uns altres que ens traslladen a dècades endarrere.

La riquesa de la memòria oral és que també ens aporta informació difícil de recollir en el paper com aspectes de la lingüística, la música o el cant o bé la moral o el sentiment segons el to de la descripció o d'expressió dels fets.

En el moment de realitzar l'entrevista és important escollir bé l'espai on es realitzarà l'entrevista. Ajuda molt realitzar-la allà on el record del qual es vol profunditzar. També és interessant ajudar-se de fotografies o d'alguns altres elements que permetin aprofundir en el record de l'informant.

Segons com es vulgui abordar la investigació, a part d'entrevistes individuals, també es pot optar per entrevistes col·lectives de manera simultània, però aquesta opció li confereix més complexitat de conducció i de posterior transcripció (Barela *et al.*, 2009). Un altre mecanisme és la realització de tallers.

És important que en el transcurs de l'entrevista, es mantingui l'atenció sobre l'informant i la informació amb comprensió, respecte, interès i evitar la interrupció de les descripcions (Bernal i Corbalán, 2008). També cal acordar amb l'entrevistat, com a pas previ, la confidencialitat de la informació proporcionada, explicar-li com es recollirà la informació (per escrit mitjançant audició, enregistrament d'àudio o bé enregistrament d'àudio i vídeo), explicar-li la utilitat posterior del seu testimoni i, sobretot, l'agraïment per participar en l'entrevista.

Igualment, sempre és de bon grat compartir amb l'informant els resultats de la investigació o bé facilitar-li l'enregistrament o els apunts recollits com a acte d'agraïment.

Amb l'entrevista efectuada i el material recollit, cal fer una transcripció per poder analitzar-ne el contingut en profunditat. Després vindrà el procés d'interpretació i d'investigació que ens conduirà cap a l'anàlisi i les conclusions.

Pel que fa al tancament de l'entrevista és interessant ingressar-la en un arxiu. L'arxivament en garanteix la consulta, el tractament i la conservació i la reproducció, que deriva en altres treballs d'investigació o bé a la seva difusió i explotació (Bernal i Corbalán, 2008).

4.4. L'aplicació en la reconstrucció geogràfica de l'aiguat a Olesa de Montserrat

En l'estudi de cas presentat, es volia partir del relat d'una memòria col·lectiva amb un posterior aprofundiment en la memòria individual dels testimonis i supervivents per a obtenir així una visió transversal, polifònica i amb diversitat subjectivista. També era l'ocasió per donar l'oportunitat a parlar a veus anònimes que encara mai no havien tingut ocasió d'explicar els fets o bé veus que van ser anonimitzades per diferents circumstàncies, com per trauma, temor o repressió. Hem de pensar que l'aiguat del 1971 va succeir durant el franquisme. A més a més, la veu oral no relata tant com va produir-se, sinó com es va viure la història.

Per la recerca de la memòria oral, es va fer una crida a través de mitjans de comunicació locals i regionals per localitzar el màxim nombre de testimonis possibles que van tenir una participació directa en els fets. No es van seguir uns criteris específics que havien de complir els informants, sinó el simple fet d'haver tingut un vincle amb el fatídic dia. I la resposta va ser molt fructífera. També es va fer una crida a la població per si disposava d'imatges de l'episodi meteorològic, tot i que no haguessin tingut una participació directa en els aiguats. Els informants que van participar en les entrevistes i en el projecte documental van ser el següents: Manel Paloma Sancho, Josep Maria Guevara Flores, Arnau Prats Monfort, Francesc Solsona Alemany, Olga Solà Rivera, Samuel Gonell Xairó, Maria Teresa Lozano Vargas, Joan Matas Moragas i Maria Luisa Mendoza Fuentes. Cadascú va tenir una participació diferent en aquell dia fatídic (AHMOM, 2021a, 2021b). La informació inèdita aportada va ser interpretada i contrastada amb la d'uns altres testimonis, amb la documentació arxivística i amb la fotografia històrica existent.

És important, sempre i quan disposem del seu consentiment, reflectir els noms dels entrevistats per si en un futur, alguns altres estudis volen estirar del fil testimonial i així no es perdi la traçabilitat de la informació, o bé es vol fer referència a citacions que han expressat. Des d'una altra òptica, la documentació escrita sempre va acompanyada d'una referència documental en els estudis acadèmics, ja que la memòria oral ha d'anar acompanyada de l'origen de la informació.

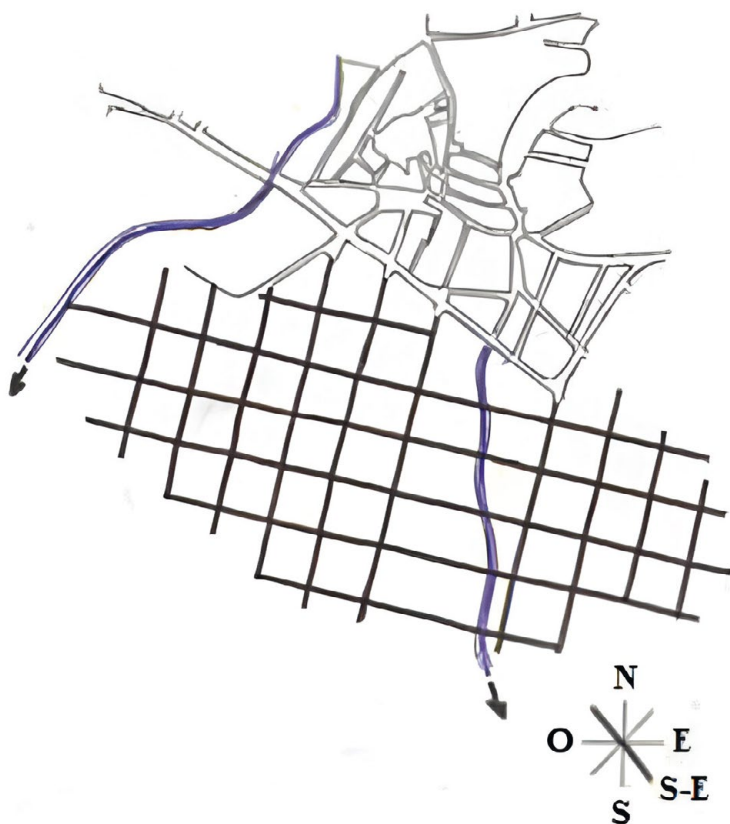
Aquesta metodologia qualitativa aportava una interpretació més humana i rica en detalls a partir d'una entrevista semiestructurada que pivotava en tres eixos: com era el municipi als anys setanta del segle xx, com es va viure l'aiguat i les actuacions posteriors, i, finalment, l'evolució del municipi en els darrers cinquanta anys des del present (AHMOM, 2021a, 2021b). Cal fer notar que aquests eixos tenien una base interrogativa molt geogràfica. Les preguntes van de ser simples i precises, que no duïen implícita la resposta i de caràcter obert (Bernal i Corbalán, 2008). Abans, però, també calia una profunda documentació per part de l'entrevistador.

Es va optar per fer una entrevista semidirigida. En el moment de dur-la a terme, els testimonis van ser citats a un equipament municipal, en concret, la Casa de Cultura, i es va optar per fer un enregistrament audiovisual per a la confecció posterior d'un documental. El muntatge d'aquest documental alterava la narració dels informants amb imatges històriques dels fets.

La informació detallada facilitada pels testimonis va permetre reconstruir geogràficament aquell episodi del setembre de 1971 i va quedar palès el grau d'afectació de la pluja i va permetre establir una relació directa de l'orografia del municipi amb l'entramat urbà de la localitat.

El nucli urbà d'Olesa de Montserrat té una morfologia consolidada que havia crescut a l'entorn d'un castell i que està encerclat per dues rieres: a l'oest per la riera de l'Oromir i a l'est per la riera de Can Carreras. Ara bé, aquest nucli històric es prolongava urbanísticament cap al sud amb un entramat urbà quadriculat conegut com l'eixample olesà. En aquells moments ja s'havia construït el barri de Sant Bernat, que estava apartat de l'urbanisme contigu (figura 4).

Figura 4. Croquis del nucli antic i la planificació del barri de l'Eixample amb el traçat de la riera de l'Oromir (esquerra) i de Can Carreras (dreta)

Font: AHMOM.

No s'ha de menystenir l'urbanisme d'Olesa de Montserrat a principis de la dècada de 1970. A partir de l'anàlisi obtinguda amb posterioritat a la recopilació de la memòria oral, és evident que totes les víctimes mortals de la localitat van ser a causa de les torrentades que van baixar de la muntanya per la riera d'Oromir o de Can llimona i la riera de les Comes o de Can Carreras creuant tota la població per l'entramat urbà.

També queda manifestat que la crescuda de les dues rieres principals que travessen el nucli urbà van causar desperfectes a les voreres i calçades i l'aigua va inundar ràpidament la planta baixa de moltes cases. Alguns habitatges ubicats en zones més delicades de la riera van patir afectacions estructurals. Segons els informants, el nivell de l'aigua va pujar sobtadament i amb poc marge de temps de reacció (figura 5).

Figura 5. Carrer de les Angelines, amb la població desconcertada al 20 de setembre de 1971

Font: AHMOM, signatura album_blaui_AHMOM_3.

Si ens centrem a l'entorn del riu, l'aigua va negar tot el paratge de les Illes i va destruir tota la plantació d'horta i d'arbres fruiters. Segons el testimoniatge, Manel Paloma Sancho i el seu pare van quedar atrapats en qüestió de minuts per la inundació i es van haver de resguardar a la capçada d'un vell lledoner a l'espera de ser rescatats per Josep Maria Guevara Flores a dalt d'una embarcació. Aquest relat ens explica la vulnerabilitat d'aquesta plana agrícola davant de les riuades en trobar-se a escassos metres per sobre de la cota habitual del Llobregat i com la crescuda del riu és molt veloç i destructiva (figura 6).

Figura 6. Inundació del paratge de les Illes i la masia homònima el 1971

Font: AHMOM, signatura U 178.

L'aiguat també va causar danys a la via dels Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya (figura 7) i va destruir la palanca que connectava el nucli d'Olesa amb la Colònia Sedó (figura 8). A la zona muntanyosa del municipi, també hi va haver danys a causa del temporal, però de menys rellevància.

Figura 7. Afectacions a la via dels Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya

Font: AHMOM, signatura album_blau_AHMOM_1.

Figura 8. Estat actual de la palanca de la Colònia Sedó i comparació de l'augment de cota del riu

Font: elaboració pròpia.

El recopilatori d'entrevistes permet obtenir una cronologia detallada del violent temporal, però alhora exemplifica les vulnerabilitats del territori des d'una òptica geogràfica, fruit d'una observació directa dels fets i diferent d'una diagnosi i conclusió tècnica.

La memòria oral recollida i la documentació gràfica aporta molta més informació, i inèdita, al succés climàtic donant molt de valor afegit al coneixement que hi havia fins aquell moment dels aiguats. A més, aquesta informació es contrasta amb la documentació administrativa existent. En conjunt, el coneixement agafa una nova dimensió que permet fer una interpretació geogràfica molt més acurada.

5. El projecte expositiu i la pel·lícula documental

Tot aquest estudi es va materialitzar en un projecte expositiu que va presidir la sala d'exposicions de la Casa de Cultura de la vila d'Olesa de Montserrat durant un mes i la pel·lícula documental que es va projectar a l'auditori municipal. Es va convidar a visionar-ho als centres educatius del municipi (figura 9).

Figura 9. Fotograma del documental disponible a *Youtube*

Font: elaboració pròpia.

En referència a la mostra, a part dels plafons que relataven l'aiguat, es va cedir per a l'exposició la canoa que va ser utilitzada per efectuar el rescat als masovers de les Illes durant la inundació així com altres peces i material divers d'aquell episodi meteorològic (figura 10).

Es pot veure el documental al perfil de *Youtube* de l'Ajuntament d'Olesa de Montserrat que porta per nom *Sobrepasant els límits. 50 anys dels aiguats a Olesa, 1971-2021*.

6. Conclusió

La pràctica d'entrevistes per recollir la memòria oral de la població en referència als aiguats del 20 de setembre de 1971 a Olesa de Montserrat va servir per fer una reconstrucció geogràfica i conèixer amb més profunditat l'afectació local d'aquell fenomen meteorològic i identificar indrets que encara presenten un alt risc de vulnerabilitat davant del canvi climàtic.

La participació de la població per aportar el seu testimoni va complir les expectatives, però encara ho va ser més l'aportació de fotografies i altres documents per part de particulars que ajudaven a engranar tot l'episodi. Aquest gest per part dels olesans i de les olesanes va fer evident que, en general, la població està predisposada a relatar la seva versió per tal de deixar escrit aquella vivència, però alhora contribuir i ajudar indirectament amb la planificació territorial futura.

Si no fixem la memòria de les generacions que ens precedeixen o bé aquest col·lectiu de persones no ho transmeten, aquest coneixement s'esvairà en el desenllaç de la vida humana. Cal salvar la memòria per salvar la història.

Figura 10. Cartell de l'exposició per la commemoració dels cinquanta anys dels aiguats a Olesa de Montserrat

INAUGURACIÓ
24 SETEMBRE
19 H
AUDITORI CASA DE CULTURA

PROJECCIÓ DEL DOCUMENTAL I CONFERÈNCIA INAUGURAL
*Les inundacions catastròfiques del riu Llobregat:
Des de la perspectiva històrica a les projeccions de futur,
a càrrec del **Dr. Mariano Barriendos**,
paleoclimatòleg i professor agregat del Departament
d'Història i Arqueologia de la Universitat de Barcelona*

**SOBREPASSANT
ELS LÍMITS**

50 ANYS DELS AIGUATS D'OLESA DE MONTSERRAT (1971 - 2021)

EXPOSICIÓ

Del 24 de setembre al 17 d'octubre de 2021, a la Casa de Cultura

 Ajuntament
d'Olesa de Montserrat

 ésarxiu

 Diputació
Barcelona

 150
ANYS

 Comunitat
Mieres
Olesa de Montserrat

 Ajuntament
de Sant Sadurn de Noya

 Qui en reserva prèvia
a través del Virells.

Aquest exercici de recuperació de la memòria oral col·lectiva és aplicable a la geografia per al coneixement i la evolució històrica d'un territori determinat. En unes altres paraules, l'escolta activa de les persones que viuen en un territori és el recurs més eficient per conèixer les mancances o les virtuts d'un indret. En el cas de la DANA del País Valencià a finals d'octubre del 2024 és evident: la gent que va patir els estralls advertien, des de feia temps, d'uns altres episodis d'aiguats i de problemes urbanístics reiterats de les ciutats afectades. La seva advertència es va manifestar de la pitjor manera.

És, doncs, un toc d'atenció: la memòria oral és molt important a tenir en compte en el planejament urbanístic o en uns altres àmbits geogràfics, i ha d'anar de la mà de les aportacions i criteris tècnics.

Referències bibliogràfiques

- AGÈNCIA CATALANA DE L'AIGUA (2012). *Riuada del riu Llobregat a Castellbell i el Vilar, 20 de setembre de 1971*. [Fitxa informativa de les marques de l'aigua al territori]. Barcelona: Agència Catalana de l'Aigua, Departament de Territori i Sostenibilitat, Generalitat de Catalunya.
- AJUNTAMENT DE MARTORELL (2021). *50 anys de la riuada de 1971 a Martorell*. [Pel·lícula]. <<https://youtu.be/N86pR9iY928>> (consulta: 7 de febrer de 2025).
- ARXIU HISTÒRIC MUNICIPAL D'OLESA DE MONTSERRAT (2021a). *Sobrepasant els límits. 50 anys dels aiguats a Olesa 1971-2021*. [Pel·lícula]. <<https://youtu.be/M5LSGJL5M8w>> (consulta: 7 de febrer de 2025).
- (2021b). *Sobrepasant els límits. 50 anys dels aiguats a Olesa 1971-2021*. [Exposició].
- BARELA, L.; M. MÍGUEZ; L. GARCÍA(2009). *Algunos apuntes sobre historia oral y cómo abordarla*. Buenos Aires: Dirección General Patrimonio e Instituto Histórico
- BERNAL, M.; J. CORBALÁN (2008). *Eines per a treballs de memòria oral*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- CASTELLVILARENÇINFO (2021). *Testimonis Riuada 1971 Castellbell i el Vilar*. [Pel·lícula]. <https://youtu.be/0YAhK_TJZcE> (consulta: 26 de maig de 2025).
- DIARI DE BARCELONA(2021). *50 anys de les riuades de Cornellà*. <<https://www.diaridebarcelona.cat/w/50-anys-riuades-cornella>> (consulta: 26 de maig de 2025).
- FOLGUERA, P. (1994). *Cómo se hace historia oral*. Madrid: Eudema.
- FRASER, R. (1979). *Recuérdalo tú y recuérdalo a otros. Historial oral de la guerra civil española*. Barcelona: Editorial Crítica.
- (1993). *Historia oral, historia social*. Valencia: Fundación Instituto de Historia Social.
- FUERA DE CAMPO (2013). *La ciutat del fang*. [Pel·lícula]. <<https://youtu.be/RqQC5jmUf2E>> (consulta: 26 de maig de 2025).
- GARCÍA, Elena(2024) “La memoria inolvidable de la tragedia de las riadas del Vallès hace sesenta años”. *El desafío climático de Barcelona. Revista BCN NY*. <<https://www.ub.edu/revistabcny2425-cambioclimatico1/2024/12/16/la-tragedia-de-las-riadas-del-valles>> (consulta: 26 de maig de 2025).
- GUILLAMÓN, M.; J. SOLER-GIRONÈS (2015). *L'aigua: patrimoni d'Olesa de Montserrat. Itineraris poètics. Volum I*. Olesa de Montserrat: Comunitat Minera Olesana.
- (2016). *L'aigua: patrimoni d'Olesa de Montserrat. Itineraris poètics. Volum II*. Olesa de Montserrat: Comunitat Minera Olesana.

- HALBWACHS, M. (2004). *La memoria colectiva*. Saragossa: Prensas Universitarias de Zaragoza.
- LLASAT, C. (1987). *Episodios de lluvias copiosas en Catalunya: génesis, evolución y factores coadyuvantes*. (Tesi doctoral. Universitat de Barcelona)
- SERVEI METEOROLÒGIC DE CATALUNYA (2021). *50 anys dels aiguats catastròfics de setembre de 1971*. Barcelona: Servei Meteorològic de Catalunya, Departament d'Acció Climàtica, Alimentació i Agenda Rural, Generalitat de Catalunya.
- TUDELA, F. (2015). *Riuada Castellbell i el Vilar 1971*. [Pel·lícula].
<<https://youtu.be/OYCb0ORF7s>> (consulta: 10 de febrer de 2025)
- UNIVERSITAT DE BARCELONA (s. d.). *Informe tècnic episodi d'inundacions. 19 a 23 de setembre de 1971*. Barcelona: Universitat de Barcelona.